

УДК 174:34.08

Гальонкіна Юлія Сергіївна –
аспірант кафедри філософії права
та юридичної логіки Національної
академії внутрішніх справ

ІНКУЛЬТУРАЦІЯ ТА ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ЮРИСТА

Вивчено малодосліджені питання професійного становлення майбутніх юристів шляхом інкультурації. Показано, що запорукою ефективності інкультурації майбутніх фахівців у сфері права є вивчення навчальних дисциплін «Професійна етика юриста» та «Юридична деонтологія». Констатовано важливість залучення студентів до роботи в юридичних клініках.

Ключові слова: освіта; юридична освіта; юрист; інкультурація; професійна культура; юридична деонтологія; юридична клініка; професійна етика.

Сучасна вітчизняна юридична освіта постала перед світоглядними викликами сьогодення. Вона повинна модернізуватися, підвищити якість за допомогою формування людини нового типу, здатної до інтеграції в сучасне суспільство на якісно новому рівні. Одним із таких способів, на нашу думку, є процес професійної інкультурації студентів-юристів.

Кінцевим результатом професійної інкультурації майбутнього фахівця є особистість, здатна відтворювати норми та правила професійної юридичної культури. Якщо соціологізація є процесом трансляції та поширення культури, то інкультурація має суто суб'єктивний характер. Процес інкультурації є складнішим, аніж соціологізації, оскільки перший пов'язаний із засвоєнням соціальних законів, а другий – з опануванням культурних норм, цінностей і традицій. Таким чином, інкультурація є культурно-специфічним явищем. Можна погодитись із думкою Ж. Алексеевої про те, що професійна інкультурація студентів-юристів сприяє їх становленню як

фахівців та уможливорює ефективне виконання ними професійних обов'язків: «Здобуття професії передбачає засвоєння необхідних професійних знань і навичок, адекватне відображення місця й ролі цієї професії в технічному й соціальному розподілі праці, засвоєння загальних засад професійної етики, неформальних правил конкретної організації та зразків професійної поведінки, оволодіння навичками професійної комунікації, а також ідентифікацію себе з певною професійною групою» [1, с. 33].

Необхідно детальніше розглянути способи професійної інкультурації майбутнього юриста в процесі здобуття фахової освіти. На сучасному етапі професійна інкультурація має системний і цілеспрямований характер. Її основні положення спрямовані на засвоєння студентами обов'язкових навчальних дисциплін. На нашу думку, найбільш виражене інкультураційне наповнення мають дисципліни «Юридична деонтологія», нині втрачена «Професійна етика юриста», яку було визнано неефективною, навчальна (ознайомча) практика, а також робота в юридичних клініках. На жаль, формування та укладання навчальних планів для підготовки майбутніх юристів в Україні найчастіше здійснюють не фахівці в цій сфері, які працюють під впливом і тиском директив Міністерства освіти і науки. Наслідком такої недалекоглядності стало те, що професійну етику юриста як навчальну дисципліну більше не вивчають у юридичних вишах України. Таким чином юридичну деонтологію проголошено найголовнішою інкультураційною дисципліною в підготовці майбутнього юриста. Однак, не применшуючи евристичного потенціалу юридичної деонтології, потрібно наголосити, що вона позбавлена того світоглядного й ціннісно-морального змісту, яким наділена професійна етика. Зазначене зумовлено тим, що юридична професія є різновидом діяльності, для якої характерний такий стан речей, де моральність і духовність передують ознакам професійної майстерності. Саме тому людство завжди переймається проблемами морально-етичних якостей тих, хто чинить правосуддя та відновлює порушені права. У п. 10 «Основних принципів незалежності судових органів», схвалених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. і від 13 грудня 1985 р., закріплено,

що: «Особи, обрані на посаду судді, повинні мати високі моральні якості та здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію в галузі права». Таким чином, професійна етика юриста є різновидом практичної етики.

Сучасний український етик Т. Аболіна стверджує, що «... етика переживає трансформаційні процеси, починаючи з другої половини ХХ ст. Так, відбуваються процеси появи і формування прикладної етики, основними елементами якої є нормативна, ситуативна та професійна етика. За такого підходу загальнолюдські моральні норми і принципи конкретизуються та набувають нового змісту. Вони враховують особливості життєдіяльності різних професійних груп людей, специфіку рольової поведінки на різних ситуаціях (ділові, службові, міжпрофесійні стосунки тощо). Прикладна етика не ізолюється від теоретичної, а формується на її основі. Завдяки цьому вона стає моральністю категорією, долаючи постійні загрози примітивного прагматизму, технологізації, знелюднення професійно-ділових відносин» [2].

На думку Ж. Алексеевої, професійна етика юриста (також використовують терміни «правнична етика», «юридична етика») – це комплекс правил, який визначає поведінку юриста в службовій та позаслужбовій обстановці, а також норм, які відповідають чинним законам і нормативним документам. Загалом визначальні принципи професійної етики містять елементи загальної етики та моралі. Усі вимоги морально-етичного характеру, які висуває суспільство до юриста, є прагненням до ідеалу. Вони не мають зовнішнього державного чи суспільного примусу [1, с. 63].

Професійна етика юриста на вітчизняних теренах донедавна була єдиною навчальною дисципліною в програмі юридичної освіти, що спрямована на виховання та зміцнення в майбутніх юристах загальнолюдських цінностей, сформованість яких надалі мала впливати на співвідношення засобів і цілей у майбутній професійній діяльності. Професійна етика юриста містить потенціал своєрідної моральної техніки безпеки юриста і всіх, хто з ним спілкується і співпрацює. Професійна етика юриста – це навчальна дисципліна, що покликана ознайомити майбутнього фахівця з засадами морально-ціннісних настанов

юридичної діяльності. У кожній професії наявні свої моральні проблеми та норми, а юридична професія вимагає підвищеної уваги до морально-етичних рис її представників, оскільки юристи перебувають у постійній або навіть безперервній комунікації з іншими людьми.

Професійна етика юриста як навчальна дисципліна ознайомлює студентів із моральним характером діяльності щодо здійснення правосуддя, правового захисту людини, виконання прокурорських функцій, слідчої роботи, а також з іншими видами діяльності, яку здійснюють юристи-фахівці. Моральні норми наповнюють правосуддя і юридичну діяльність гуманістичним змістом. Професійна етика юриста, розкриваючи й пропагуючи гуманні засади правовідносин, що встановлюються в різних сферах життя, позитивно впливає на законодавство та правозастосування. Професійна етика сприяє правильному формуванню свідомості, поглядів працівників юридичної професії, оскільки орієнтує їх на неухильне дотримання моральних норм, забезпечення справжньої справедливості, захисту прав, свобод, честі й гідності людей, охорону власної честі й репутації тощо.

Професійно-моральні кодекси відображають особливості професійної діяльності й норм трудової моралі, які передбачають конкретизацію загальних моральних принципів і деталізацію типово професійних положень, доповнених та уточнених специфічними рисами й ознаками певного виду трудової діяльності [3, с. 68–69].

Для всіх юридичних спеціальностей актуальними залишаються кодекси професійної етики (моралі). Варто зауважити, що професійні кодекси як збірки норм-рекомендацій для представників конкретних професій не є винаходом сьогодення. Так, понад 300 років тому було розроблено кодекс честі самурая, який практично в незмінному вигляді дійшов до наших днів. Це зібрання етичних правил поведіння професійного воїна як у військовий, так і в мирний час. Відомим також є давня збірка вимог щодо відносин між лікарем із пацієнтом – клятва Гіппократа.

Прикладами професійно-моральних кодексів у юридичній сфері є кодекси честі, у яких сформульовано основні принципи

поведінки юристів, наявні практично в усіх країнах Європи та в США. Зокрема, у США перша офіційна збірка правил поведінки суддів виникла ще в 1924 р. [4]. Ці кодекси діють разом із присягою, доповнюючи та конкретизуючи морально-етичний зміст її положень. Кодекси містять норми загальноприйнятих правил поведінки працівників під час служби, у буденному житті, їх ставленні до виконання свого професійного обов'язку, а також до громадян і колег. Кодекси честі покликані відігравати роль регулятора моральної поведінки. Етичні кодекси юристів є винаходом XX ст., хоча система етичних засторог у юридичній сфері була відома європейській цивілізації ще до XX ст.

Існує декілька причин, які пояснюють необхідність професійних кодексів юристів.

По-перше, чинне законодавство, що регулює юридичну діяльність, через свою «позитивність», консервативність й негнучкість не здатне регулювати всі аспекти професійної діяльності кожного юриста-фахівця, оскільки йдеться про частину його життя. Таким чином, виникає потреба в додатковому регулюванні професійної діяльності юриста. Важливо, що представники юридичної професії сприймають і виконують норми та вимоги усвідомлено й добровільно. Ці норми-рекомендації відображають сферу належного, а не сущого, тому не можуть бути обов'язковими. Кодекси не мають статусу законів, але водночас вони концентровано виражають волю професійних співтовариств. Ураховуючи сутнісні характеристики професійно-моральних кодексів юристів, можна стверджувати, що вони є презентацією моделі ідеальної поведінки юриста. Отже, на дотримання чи порушення норм вищезазначених кодексів відповідні органи можуть звертати увагу під час оцінки діяльності працівника.

По-друге, будь-яке правове регулювання є різновидом державного втручання в життя окремої людини, а тому має певні межі. Традиційно законодавець прагне уникати втручання в релігійну та моральну сфери суспільного життя, які споконвіків регулюють традиції, звичаї, а також авторитет гідних представників спільнот. Продукування професійних

кодексів є результатом прагнень спільнот упорядкувати власними силами внутрішні відносини. Наявність професійних кодексів є ознакою зрілості суспільства. На думку вітчизняних дослідників, «... кодекси мають бути інструментами розвитку професійної спільноти, а не винятково стримуючими засобами маніпуляції суспільною думкою з яскраво вираженим табууючим характером. Норми добропорядної поведінки, які задекларовано в кодексі, виконують роль відповідей на реально-практичний досвід вирішення професійно-моральних дилем та функціонують у межах системи «запитання – відповідь» [5, с. 13].

По-третє, представники юридичної професії мають широкий вибір відносно спектру дій, що підтверджено їх правовим статусом. Наявність такої свободи не передбачає, що вони будуть використовувати її лише на благо суспільства та інших людей. Більше того, ця свобода обмежена відносними приписами та совістю окремого юриста. Як відомо, совість є феноменом, а також не досить конкретним і найчастіше навіть суб'єктивним поняттям. Тому головне завдання етичних кодексів полягає в тому, щоб привести іноді діаметрально протилежні уявлення членів професійного співтовариства про добро і зло до спільного соціально корисного знаменника. Це можна зробити, формалізувавши моральні ідеали, на яких базується та чи інша професійна діяльність, звівши їх у бажані до виконання корпоративних принципів і норм. Ураховуючи, що не кожен юрист у своїй професійній діяльності добровільно дотримується категоричного імперативу, сформульованого Кантом, професійне співтовариство змушене переконувати своїх членів дотримуватися формально визначених норм професійної моралі.

По-четверте, сучасна світоглядна ситуація засвідчує зміни традиційних кодифікацій норм та принципів нормативності. Сучасний етап соціокультурного розвитку формує варіант «моральної юрисдикції», що ґрунтується на мотивах відповідальності, справедливості, довіри, чесності та відкритості людської діяльності. Зазначені вимоги стають основоположними

для різних етичних документів як національного, так і міжнародного характеру. У контексті плюралізму пріоритетів та ціннісних настанов, відсутності об'єднувальних морально-етичних ідей соціальної дійсності етичні кодекси постають ефективними соціально-імперативними програми нормативно-належного на національному й міжнародному рівнях [5, с. 3].

Таким чином, професійна етика юриста – це навчальна дисципліна, яка повинна посісти чільне місце в навчальних планах підготовки юристів. На рівні з філософією права та філософією, вона наділена потужним евристичним потенціалом і сприяє формуванню внутрішнього світу майбутнього юриста та його морально-етичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Ж. М. Образ юриста в сучасній європейській культурі : дис. канд. юрид. наук : 12.00.12 / Алексеева Жанна Миколаївна. – Київ, 2008. – 169 с.

2. Аболіна Т. Г. Прикладна етика [Електронний ресурс] / Т. Г. Аболіна. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/26043-61-profesy-na-dyalnst-sotsologa-v-kontekst-aktualzats-profesy-no-etiki.html>. – Назва з екрана.

3. Игнатов В. Г. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы: контекст истории и современность / В. Г. Игнатов, В. Г. Белипецкий. – Ростов н/Д. : МарТ, 2000. – 256 с.

4. Подкопаев С. Етичні засади суддівської поведінки: проблеми нормативного регулювання [Електронний ресурс] / С. Подкопаев // Юридичний журнал. – 2006. – № 2. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2145>. – Назва з екрана.

5. Чумак А. Л. Етичні кодекси в контексті соціокультурної динаміки : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.07 / Чумак Анна Леонідівна. – Київ, 2007. – 176 с.